

مبانی انسان‌شناسی در قرآن

عبدالله نصری

www.ketab.ir

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
انتشارات

مبانی انسان‌شناسی در قرآن

عبدالله نصری

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ دهم: ۱۴۰۳

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

طراح جلد: سید ایمان نوری

چاپ و صحافی: آرزوی دیدار

سرشناسه: نصری، عبدالله، ۱۳۳۲-.

عنوان و نام پدیدآور: انسان‌شناسی در قرآن / عبدالله نصری.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۳.

مشخصات ظاهری: ۴۸۲ص.

شابک: ۶ - ۹۳ - ۲۹۸۲ - ۹۶۴ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه

یادداشت: این کتاب در سال‌های مختلف توسط ناشرین مختلف منتشر شده.

موضوع: انسان (اسلام) — جنبه‌های قرآنی.

موضوع: انسان — (اسلام).

رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۸ عن الف / ۱۰۴ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۹

شماره کتابشناسی ملی: ۱۷۰۷۳۹۵

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

قیمت کتاب مطابق QR کد پشت جلد و مراجعه به

ادرس وبگاه www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیشگفتار	۱۳
پیشگفتار چاپ اول	۱۷
۱. انسان معمای قرون و اعصار	۲۳
چرا باید انسان را شناخت	۲۸
نگرشی جامع به انسان	۲۹
امتیازات انسان بر حیوان	۳۱
قرآن و خدای محوری	۳۳
۲. انسان و مسئله شناخت	۴۱
ارزش شناخت	۴۱
امکان شناخت	۴۳
وسایل و ابزار شناخت	۴۶
منابع یا موضوعات شناخت	۵۲
آفات و موانع شناخت	۵۶
هدف شناخت	۶۱
۳. آفرینش انسان	۶۷
قرآن چه می‌گوید؟	۷۱
دلایل طرفداران نظریه تحول انواع	۸۲
نتیجه بحث	۸۷
۴. معماهای وجود انسان	۸۹
از کجا آمده‌ایم؟	۹۲

- چرا آمده‌ایم؟ هدف خلقت چیست؟ ۹۵
- به کجا می‌رویم؟ فلسفه مرگ چیست؟ ۱۰۰
- چه باید بکنیم؟ ۱۰۷
- ارزیابی حیات انسانی از دیدگاه قرآن ۱۱۵
- ۵. ابعاد وجودی انسان و نیازهای او** ۱۲۱
- روح از دیدگاه قرآن ۱۲۲
- ارتباط روح با بدن ۱۲۵
- چگونگی پیدایش روح ۱۲۷
- عقل و اندیشه ۱۳۰
- دل و قلب ۱۳۲
- اختیار ۱۳۶
- بعد ملکی و بعد ملکوتی انسان ۱۴۱
- نیازهای انسان ۱۴۲
- پرورش جسم ۱۴۴
- نیاز اقتصادی ۱۴۵
- نیاز به زندگی اجتماعی ۱۴۷
- نیاز جنسی ۱۴۸
- زیبایی‌جویی ۱۵۳
- نیاز اخلاقی ۱۵۶
- عواطف انسانی ۱۵۸
- ۶. طبیعت و فطرت انسان** ۱۶۱
- طبیعت انسانی از دیدگاه مارکسیسم ۱۶۳
- بحثی پیرامون اصطلاح فطرت ۱۶۵
- تعریف غریزه ۱۶۸
- شناسایی و ویژگی‌های امور فطری ۱۷۰
- فطرت در دو بعد ادراکات و خواسته‌ها ۱۷۵
- فطرت انسان از دیدگاه قرآن ۱۷۷
- جنبه‌های مثبت طبیعت انسان ۱۸۳
- خودآگاهی ۱۸۳
- شناسایی خوب و بد ۱۸۴

- ۱۸۴..... فطرت خداجویی.....
- ۱۸۹..... انسان استعداد کمال بینهایت را دارد.....
- ۱۹۰..... وجدان.....
- ۱۹۲..... جنبه‌های منفی طبیعت انسان.....
- ۱۹۳..... انسان تابع هوا و هوس است!.....
- ۱۹۴..... انسان موجودی است مجادله‌گر!.....
- ۱۹۴..... انسان در صورت بی‌نیازی طغیانگری می‌کند!.....
- ۱۹۶..... انسان موجودی عجول است!.....
- ۱۹۶..... انسان موجودی ضعیف و در رنج است!.....
- ۱۹۷..... انسان موجودی حریص است!.....
- ۱۹۸..... انسان دوستدار مال است!.....
- ۱۹۹..... انسان موجودی بخیل است!.....
- ۲۰۰..... انسان موجودی کفرور است!.....
- ۲۰۲..... انسان موجودی فخر فروس است!.....
- ۲۰۳..... تناسب و هماهنگی ابعاد فطرت انسان.....
- ۲۰۴..... انسان و اختلاف در استعدادها.....
- ۲۰۸..... یک سؤال مهم.....
- ۲۱۰..... آیا تضاد دیالکتیکی؟.....
- ۲۱۳..... آیا فطرت انسان تغییر و تبدیل می‌یابد؟.....
- ۲۱۷..... **۷. ارزش و مقام انسان**.....
- ۲۱۸..... حیات و مرگ یک انسان مساوی است با حیات و مرگ همه انسانها!.....
- ۲۱۹..... انسان خلیفه‌الله است!.....
- ۲۲۱..... سجده فرشتگان بر انسان.....
- ۲۲۲..... کرامت ذاتی انسان.....
- ۲۲۳..... انسان امانتدار خداست!.....
- ۲۲۷..... انسان و تسخیر موجودات جهان آفرینش.....
- ۲۲۸..... آفرینش انسان به دست خدا.....
- ۲۲۹..... انسان، هدف نهایی خلقت.....
- ۲۳۰..... آیا ارزش انسان برتر از ملائکه است؟.....

- ۲۳۳ ..... ملاک برتری انسانها بر یکدیگر
- ۲۳۴ ..... تقوا ملاک برتری انسان
- ۲۳۶ ..... ملاک برتری جنسیت نیست!
- ۲۳۸ ..... ملاک برتری ملیت نیست!
- ۲۳۹ ..... تقوا ملاک پیوند و رابطه
- ۲۴۵ ..... ۸. عوامل رشد انسان
- ۲۴۵ ..... اصطلاح رشد در قرآن
- ۲۴۶ ..... عوامل رشد و تکامل انسان
- ۲۴۸ ..... ۱. علم و تفکر
- ۲۵۲ ..... ۲. ایمان
- ۲۵۵ ..... کدام ایمان؟
- ۲۵۹ ..... رابطه ایمان با عمل
- ۲۶۱ ..... ۳. عمل
- ۲۶۳ ..... ویژگیهای عمل
- ۲۷۳ ..... رابطه عمل با علم و ایمان
- ۲۷۵ ..... ۹. موانع رشد انسان
- ۲۷۶ ..... خودپرستی
- ۲۷۸ ..... حب دنیا یا دنیازدگی
- ۲۸۰ ..... غفلت
- ۲۸۲ ..... تکبر و خودبرتربینی
- ۲۸۴ ..... تقلید و شخصیت زدگی
- ۲۸۷ ..... اکثریت زدگی
- ۲۸۹ ..... سخن بدون علم
- ۲۹۰ ..... پیروی از ظن و گمان
- ۲۹۱ ..... کتمان حق
- ۲۹۳ ..... مجادله با حق
- ۲۹۵ ..... تسویل نفس
- ۲۹۷ ..... قساوت قلب
- ۲۹۹ ..... از خود بیگانگی

- عناد جویی ۳۰۱
- خودستایی ۳۰۳
- دوست بد ۳۰۵
- ۱۰. وسایل و روشهای رشد انسان** ۳۰۷
- مخاطب قرآن کیست؟ ۳۰۷
- هدف رشد ۳۱۰
- راه و مسیر رشد ۳۱۶
- وسایل رشد ۳۱۸
۱. تعلیم ۳۱۸
۲. تزکیه ۳۱۹
- روشهای رشد ۳۲۳
- تذکر ۳۲۴
- حکمت، موعظه، مجادله ۳۲۵
- تشویق و انذار ۳۲۷
- برخورد صحیح ۳۲۹
- ۱۱. انسان و رابطه‌هایش** ۳۳۱
- رابطه انسان با خود ۳۳۱
- رابطه انسان با دیگران ۳۳۶
- رابطه انسان با خدا ۳۳۸
- رابطه انسان با طبیعت ۳۴۱
- رابطه انسان با جامعه ۳۴۲
- رابطه انسان با تاریخ ۳۴۷
- رابطه شیطان با انسان ۳۴۹
- ۱۲. انسان و آزادی** ۳۵۳
- نقد و بررسی نظریه معتزله ۳۵۵
- نقد و بررسی نظریه اشاعره ۳۵۸
- قضا و قدر ۳۶۱
- علم الهی ۳۶۶
- مشیت الهی ۳۶۹

- ۳۷۱..... انتساب هدایت و ضلالت به خدا.
- ۳۷۵..... امر بین‌الامرین.....
- ۳۷۷..... آزادی انسان از جبر محیط.....
- ۳۸۰..... آزادی از بتهای درونی.....
- ۳۸۲..... انسان و آزادی فکر.....
- ۳۸۴..... آیا ایمان به خدا موجب سلب آزادی است؟.....
- ۳۸۶..... آزادی هدف نیست!.....
- ۳۸۹..... **۱۳. انسان و سنتهای الهی**.....
- ۳۹۴..... سنت ابتلاء.....
- ۳۹۷..... سنت اعراض.....
- ۴۰۰..... سنت حق و باطل.....
- ۴۰۴..... سنت استدراج.....
- ۴۰۶..... سنت نصیب الهی.....
- ۴۰۸..... سنت استخلاف.....
- ۴۱۰..... سنت برکات.....
- ۴۱۱..... سنت درکات.....
- ۴۱۳..... سنت هلاکت.....
- ۴۱۴..... سنت مهلت.....
- ۴۱۶..... سنت تقوا و توکل.....
- ۴۱۷..... سنت مکر سیئه.....
- ۴۱۹..... سنت هدایت.....
- ۴۲۱..... سنت اضلال.....
- ۴۲۲..... سنت دنیا خواهی، سنت آخرت خواهی.....
- ۴۲۴..... سنت امداد.....
- ۴۲۷..... **۱۴. اصول ثابتة طبیعت انسانی**.....
- ۴۲۸..... نیچه و نفی ارزشهای مطلق.....
- ۴۳۰..... مارکس و نفی اصول ثابتة.....
- ۴۳۳..... چرا اصول ثابتة انسانی را نمی‌توان نفی کرد؟.....
- ۴۳۶..... اصول ثابتة انسانی از دیدگاه قرآن.....

۴۳۷	.....	حق حیات
۴۳۹	.....	اصل قدرت یا دفاع از حیات
۴۴۱	.....	آزادی در پذیرش عقیده
۴۴۳	.....	عدالت جویی
۴۴۴	.....	عدم اتکاء به ظالمان
۴۴۵	.....	تعهد و مسئولیت
۴۴۷	.....	تکلیف، متناسب با توانایی
۴۴۸	.....	اعتدال جویی
۴۵۰	.....	تعاون و همکاری در نیکیها
۴۵۱	.....	امانتداری
۴۵۳	.....	۱۵. تحلیلی بر داستان آدم در قرآن
۴۵۳	.....	انسان و خلاقیت الهی
۴۵۶	.....	طبیعت منفی انسان
۴۵۸	.....	فلسفه خلقت
۴۵۸	.....	مقام و مرتبه و جودی انسان
۴۵۹	.....	انسان و درک اسرار آفرینش
۴۶۲	.....	برتری انسان بر ملائکه
۴۶۴	.....	سجده ملائکه بر آدم
۴۶۵	.....	اطاعت خدا، لازمه رشد انسان
۴۶۶	.....	برتری جویی، عامل انحراف
۴۶۷	.....	هبوط شیطان و اغوای انسان
۴۷۰	.....	ورود آدم به بهشت
۴۷۱	.....	راههای نفوذ شیطان در انسان
۴۷۳	.....	فلسفه ورود و خروج آدم از بهشت
۴۷۴	.....	توبه، پاکسازی درون
۴۷۶	.....	دو دستور حیاتبخش
۴۷۷	.....	اصول انسان‌شناسی داستان آدم
۴۷۹	.....	گزیده منابع

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات بخش آدمی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم وحیانی و ارزش‌های اسلامی از سوی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شام و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بسری و نظام‌های مبتنی بر آن‌ها گشت. بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پردازی و نوآوری پیرامون زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تبیین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی-پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی-فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیر دولتی و غیر انتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، که مشتمل بر شش گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «مطالعات قرآن و حدیث»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌نماید:

۱. باز پژوهی و باز پیرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی
۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیر ساختی اندیشه دینی
۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی
۴. پاسخ به شبهات القائی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی
۵. نقد مکاتب و مکاتب جدید، مباحث و معارض در حوزه زیر ساخت‌های اندیشه دینی

در راستای تحقق اهداف فوق، هر سال گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌گزارش‌ها، تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود و یا محققان عرصه دین‌پژوهی واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تایید نهایی، برای دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.

قرآن کریم، متقن‌ترین، معتبرترین، جامع‌ترین، اثرگذارترین، هدایت‌بخش‌ترین و روشن‌ترین متن آسمانی نازل شده است که درک توأم با عمل به آن، ضامن سعادت فرد و جامعه در دنیا و آخرت در طول حیات بشریت است، اما اختلاف سطح مخاطبان، نیازهای رو به رشد، ظهور مکاتب و آرای جدید، و سؤال‌ها و شبهه‌های فزاینده از یک طرف و ضرورت نگاه جامع به قرآن و دیگر منابع همراه با درک روشمند از قرآن، موجب شد تا پژوهشگرانی به تحقیقات قرآنی بپردازند و معارف درون قرآنی و مباحث برون قرآنی را با محتوا و ساختاری نو و کارآمد ارائه دهند، گروه مطالعات

قرآن و حدیث در سال ۱۳۷۸، برای تحقق اهداف فوق تأسیس گردید و تاکنون منشأ آثار ارزشمند فراوانی شده است.

تمام پژوهشگران پاک‌نهاد و تلاش‌گر بر ظرفیت کامل و بالای قرآن در پاسخ به نیازهای گوناگون و گسترده بشر اعتراف دارند. امیر مؤمنان (ع) در کلامی جاودان مردم را به استنطاق قرآن توصیه کرده و بیان فرموده با سؤال به سوی قرآن بروید تا پاسخ خود را از آن دریابید: «ذلک القرآن فاستنطقوه» به سخن درآوردن قرآن محصول مطالعه در حوزه‌های مختلف و فعال شدن ذهن برای مراجعه به قرآن البته با رویکرد پرسش‌گرانه و نه تحمیل‌گرانه است.

پژوهش‌های مربوط به شناخت پیش فرض‌ها و اصول موضوعه کلان و هست‌هایی که بر پایه آن نظام دانش و معرفت بنا شود، از جمله مهم‌ترین مباحثی است که در ادامه‌های اخیر مورد توجه است. تمدن‌سازی و نظام‌پردازی در سایه دانش‌های راستین و عمیق و ریشه‌دار ممکن است. توصیف درست پدیده‌های هستی و به خصوص انسانیتش بسیار مهمی در توصیه‌ها به ویژه در علوم ارزشی و رفتاری دارد.

بر این اساس گروه مطالعات قرآن و حدیث پژوهش‌های پیش روی شما را که متکفل توصیف قرآن از انسان در بخش مبانی و پیش‌انگاره‌هاست در دستور کار خود قرار داد. این کار سترگ را به پژوهشگر و فاضل ارجمند جناب آقای دکتر عبدالله نصری واگذار کرد. جناب ایشان این پژوهش را بر اساس رویکرد فلسفی قرآنی به فرجام رساند. اینک این اثر در معرض استفاده صاحب نظران قرار گرفته است. این اثر محققانه و جامع گامی در فهم دقیق‌تر مرادهای خدای متعال و پایه‌ای برای تولید علوم اسلامی - انسانی می‌باشد. امید داریم خدای متعال دانشمند فرزانه اثر و همه خدمتگزاران خلق آن را در زمره یاران دین خدا و مورد عنایات و الطاف کریمانه خود قرار دهند.

گروه مطالعات قرآن و حدیث

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی

پیشگفتار چاپ اول

ای کریم و ای رحیم سرمدی
در گذر از بدسگالان این بدی
ای بیداده رایگان صد چشم و گوش
نی بسوت بخش کرده عقل و هوش
بیش از تهنات بخشیده عطا
دیده از ما جبران و خطا
ای عظیم از ما گناهان عظیم
تو توانی عفو کردن در کریم
ما ز حرض و آرز خود را سوختم
وین دعا را هم ز تو آموختیم
حرمت آنکه دعا آموختی
در چنین ظلمت چراغ افروختی
دستگیر و ره نما توفیق ده
جرم بخش و عفو کن بگشاگره

قرآن کریم دارای ابعاد گوناگونی است که هر یک از آنها نشانه اعجاز این کتاب آسمانی است. دانشمندان و پژوهشگران در طول تاریخ اسلام از زوایای گوناگون به مطالعه و بررسی این کتاب پرداخته‌اند. گروهی از نقطه نظر الفاظ و کلمات آن به بررسی پرداخته‌اند، و گروهی دیگر از نظر محتوا و مفاهیم آن. جمعی به جنبه‌های تاریخی قرآن توجه داشته‌اند، و جمعی دیگر به مسایل اخلاقی آن. عده‌ای مبانی اعتقادی قرآن را مطرح کرده‌اند، و عده‌ای دیگر آیات

مربوط به احکام را مورد بررسی قرار داده‌اند. گروهی به بررسی آیات علمی قرآنی پرداخته، و گروهی دیگر آیات فلسفی آن را تفسیر و تبیین کرده‌اند.

آری از ابعاد و زوایای گوناگون به قرآن کریم نگریسته‌اند و هنوز هم ابعاد بسیاری در آن وجود دارد که اندیشه آدمی به آن راه نیافته است و به مرور زمان بر اثر تکامل فکر و اندیشه بشر به جنبه‌هایی از آن پی خواهیم برد.

یکی از مسائلی که در قرآن بر آن تأکید بسیار شده و مطالعه و تحقیق پیرامون آن نمایشگر اعجاز این کتاب آسمانی است، مسئله انسان می‌باشد. این مسئله نیز از دیدگاههای مختلف مورد بررسی اندیشمندان اسلامی قرار گرفته است. نمونه‌ای از این بررسیها عبارت است از کتابهای *انسان در افق قرآن* و *انسان در مسیر تصعید حیات تکاملی* از انسان‌شناس بزرگ معاصر استاد محمدتقی مروجری و کتاب *انسان در قرآن* اثر استاد شهید مرتضی مطهری و *خلقت انسان نوشته دکتر عبدالله سجایی*.

ما با ارج نهادن به کوششها و زحمات همه محققانی که در این زمینه به بحث پرداخته‌اند، از دیدگاهی دیگر به مسئله انسان پرداخته‌ایم. به این بیان که در ابتدا لازم و ضروری دانستیم که درباره مبانی انسان‌شناسی قرآن به بحث پردازیم، زیرا تا این مسئله روشن نشود، هیچ‌یک از مسایل دیگر که مربوط به انسان است به نتیجه نخواهیم رسید. تا مشخص نشود که قرآن انسان را چگونه تفسیر می‌کند؟ هدف حیات انسان را چه می‌داند؟ مراتب رشد و کمال انسان را تا کجا می‌داند؟ و... هیچ سخن و نظری درباره دیگر مسایل انسانی نمی‌توان ارائه داد. تا این مسایل مطرح نشود سخن از نظام حقوقی، نظام اقتصادی، نظام خانوادگی، و نظام حکومتی اسلام بی‌فایده خواهد بود. آری اگر برای انسان می‌خواهیم طرح نظام اقتصادی یا حقوقی یا سیاسی بریزیم، در ابتدا باید او را درست بشناسیم، ابعاد وجودی او را مشخص کنیم، آغاز و انجام حیات او در یابیم، هدف‌نهایی زندگی او را مشخص کنیم و موقعیت او را در جهان هستی درک کنیم.

آنهايي که بر نظام اقتصادی اسلام ایراد می‌گیرند یا نظام حقوقی اسلام را

به گمان خود منطبق بر زمان نمی‌دانند، یکره از قوانین قصاص ایراد می‌گیرند و روز دیگر از پوشش اسلامی انتقاد می‌کنند، گاه اصل مالکیت را در اسلام مورد بهانه‌جویی قرار می‌دهند، و گاه از شکل حکومت در اسلام انتقاد می‌کنند، مهمترین نقطه ضعف تفکرشان در این واقعیت نهفته است که در ابتدا به مطالعه و بررسی اصول انسانشناسی قرآن نمی‌پردازند.

اینان به این حقیقت توجه ندارند که برای بررسی هر مکتبی در آغاز باید به بررسی انسان از دیدگاه آن مکتب پرداخت. باید در ابتدا دید که آن مکتب چگونه انسان را توجیه و تبیین می‌کند و سپس به بررسی نظام اقتصادی یا سیاسی یا حقوقی آن پرداخت، چرا که این نظامها همگی بر مبنای شناخت آن مکتب از انسان بنا شده است. هر مکتبی در رابطه با تفسیری که از انسان دارد نظام اجتماعی خود را مطرح می‌سازد.

بنابراین برای اینکه ما انسان را درست بشناسیم، اجزا و ابعاد آن را درست تحلیل کنیم، به حقیقت نظام اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و خانوادگی آن پی ببریم، در ابتدا باید ببینیم که قرآن انسان را چگونه توجیه و تفسیر می‌کند.

اگر ما انسان را درست نشناسیم و ندانیم که قرآن چه نظری درباره انسان دارد و هستیها و بایستیهای او را چگونه مطرح می‌سازد، هیچ گاه نخواهیم توانست برنامه و طرحی صحیح درباره نظام اجتماعی یک جامعه اسلامی ارائه دهیم. بر همین اساس ما نیز برای شناخت انسان از دیدگاه قرآن در ابتدا لازم دیدیم که اصول و مبانی انسانشناسی قرآن را بررسی کنیم و سپس به بحث پیرامون دیگر مسائلی پردازیم که در رابطه با انسان مطرح است. از این روی مباحث دیگری که در مورد انسان مطرح است در دفترهای دیگر مورد بحث قرار خواهیم داد. اگر عنایات الهی شامل حال نگارنده شود انشاءالله این سلسله بحثها را در کتاب سیمای انسان در قرآن که شامل سیمای مؤمنان در قرآن و سیمای کافران: مشرکان و منافقان در قرآن است دنبال خواهیم کرد.

در اینجا نکاتی را یادآور می‌شویم:

۱- هدف از تألیف کتاب انسانشناسی تطبیقی نبوده است، یعنی نخواسته‌ایم

که مقایسه‌ای میان انسان از دیدگاه قرآن و سایر مکاتب ارائه دهیم، اما با این وجود در بعضی از موارد که ضرورت چنین امری احساس شده است، بررسی‌های تطبیقی را از نظر دور نداشته‌ایم.

۲- برخی از مباحثی که در فصول مختلف مطرح شده است، جای بررسی‌های تفصیلی بسیار را دارد، اما از آنجا که هدف کتاب ارائه مبانی انسان‌شناسی قرآن است، ناگزیر از بررسی اجمالی بوده‌ایم. به طور مثال، مسایلی چون جبر و اختیار، روح، عقل، هدف آفرینش هر یک دارای ابعاد گوناگونی هستند که بررسی تفصیلی آنها نیازمند به تألیفات مستقلی است و طرح آنها در اینجا به دور از هدف اصلی کتاب می‌باشد. ما به این مسایل فقط در رابطه با موضوع مورد بحث به تحقیق و بررسی پرداخته‌ایم و از هرگونه حواشی زاید خودداری کرده‌ایم.

۳- در هر یک از مباحث مورد بررسی آیات بسیاری را می‌توانستیم ارائه دهیم که فقط به نمونه‌هایی از آنها اکتفا کردیم.

۴- به یاری خدا کوشیده‌ایم تا از هرگونه تفسیر به رأی خودداری کنیم. به ویژه تفاسیری که در دهه ۵۰ الی ۶۰ در جامعه پدید شده بود و بسیاری می‌کوشیدند تا آیات الهی را براساس هوا و هوسهای نفسانی و یا بتهای ذهنی حاکم بر اندیشه خویش تفسیر کنند. هر کس که بخواهد با عینکی خاص به قرآن بنگرد و قرآن کریم را در قالبهای خاص خود تفسیر کند، به این کتاب آسمانی خیانت کرده است. کسانی که با عینک علم تجربی، یا عینک فلسفی، یا عینک عرفانی به قرآن می‌نگرند، از درک حقیقت این اعجاز قرون و اعصار ناتوان هستند و هم خود و هم دیگران را به گمراهی می‌کشاند. قرآن را باید با خود قرآن تفسیر کرد (ان القرآن یفسر بعضه بعضا) و آنجا هم که از درک عظمت‌های آن ناتوان باشیم باید از سخن معصوم مدد بگیریم، چرا که به گفته خود قرآن (لایمسه الا المطهرون)، بنابراین چون ائمه (ع) به مراحل والای کمال گام نهاده بودند، یعنی تطهیر پیدا کرده بودند، پس تفسیر آنها از قرآن، صحیحترین و دقیقترین تفاسیر است. به راستی که عجیب است، بسیاری

حاضرند کلام خدا را با هرگونه نظریه و تئوری تفسیر کنند، اما حاضر نیستند تفسیر معصوم را بپذیرند.

۵- از آنجا که هدف، ارائه مبانی انسانشناسی از دیدگاه قرآن بوده است و خواسته‌ایم تا به ابعاد گوناگون انسانشناسی از دیدگاه خود قرآن بپردازیم، از احادیث اسلامی جز در چند مورد محدود - مدد نگرفته‌ایم، بنابر این عدم نقل و بررسی احادیث و روایات تنها به جهت روش تحقیقی که اتخاذ شده است بوده، نه چیزی دیگر.

در خاتمه امید می‌رود که اهل تحقیق نگارنده را از نظرات خود بی‌نصیب نگذارند تا چنانچه خطایی بر این قلم رفته است، با اصلاح آن گامی ناچیز در جهت شناسایی این کتاب آسمانی برداشته شود.

عبدالله نصری

۱۳۶۱ - ۱۳ رجب ۱۴۰۲

www.ketab.ir